

Didžioji Antano Poškos kelionė

Vytis Vidūnas

„Didžiąja kelione“ Antanas Poška (1903–1992) prisiminimuose vadina savo daugiau nei septynerius metus (1929–1936) trukusią kelionę į Indiją. Ir nors lietuvių keliautojui, esperantininkui, tyrėjui ir mokslininkui gyvenimas tikrai nepašykštėjo nuotykių ir išbandymų tolimuose kraštuose, jo kelias į Indiją, veikla joje lėmė tai, kad šiandien visiškai pelnytai A. Pošką galime laikyti vienu iš Lietuvos mokslinės indologijos pradininkų. „Didžioji kelionė“ tęsiasi: paminėdama lietuvių tyrinėtojo 110-ąsias gimimo metines, 2013 m. rudenį Lietuvos Respublikos ambasada Indijos Respublikoje su Lietuvos–Indijos forumu, Lietuvos keliautojų sąjunga ir Lietuvos žurnalistų sąjungos Kelionių ir pramogų klubu Indijoje surengė ekspediciją „Antano Poškos keliais“. Joje ne tik aplankytos su lietuvių tyrinėtojo gyvenimu ir veikla susijusios vietos, bet Delyje ir Kolkatoje vyko mokslinės konferencijos, kuriose dalyvavo Vilniaus

Su tėvais Gripkeliuose. 1919 m.
Nuotrauka iš Antano Poškos šeimos archyvo

universiteto Orientalistikos centro, Indijos universitetų mokslininkai, Indijos politikai, Lietuvos Respublikos ambasados darbuotojai. Konferencijose aptarta A. Poškos mokslinė veikla Indijoje, prieškariniu užsimezgę Lietuvos ir Indijos moksliniai ryšiai. Ekspedicijos rezultatu galime laikyti A. Poškos mokslinių nuopelnų pripažinimą. 2014 m. lapkričio 28 d. vykusiose iškilmėse Kalkutos universitetas dalyvaujant Indijos Respublikos Prezidentui suteikė A. Poškai garbės daktaro vardą po mirties. Garbės daktaro regalias priėmė mokslininko dukra profesorė Laimutė Kisielienė. Nuo šiol daktarą A. Pošką didžiuodamiesi galime statyti į vieną eilę su įžymiais kitų šalių mokslininkais, aktyviai tyrinėjusiais Indijos kultūrą XX a. pirmojoje pusėje.

Naujų sričių pionierius

A. Poška gimė 1903 m. kovo 24 d. dabartinio Pasvalio rajono Gripkelių kaime, paprastoje lietuvių ūkininkų šeimoje. Būsimasis keliautojas nuo vaikystės pasižymėjo guviu protu ir žinių troškimu. Be įprastų tuo metu mokslų pradžios mokykloje ir gimnazijoje, verta paminėti vieną jo jaunų dienų pomėgį, nulėmusį daugelį vėlesnio gyvenimo įvykių. 1912 m., gavęs dovanų esperanto kalbos vadovėlį ir savarankiškai išmokęs šią kalbą, A. Poška jau nuo 1916 m. aktyviai įsitraukė į esperantininkų veiklą, dalyvavo tarptautiniuose esperanto kongresuose, o grįžęs iš Indijos kurį laiką vadovavo Lietuvos esperantininkų draugijai. XIX a. pabaigoje L. Zamenhofo sukurta ir kaip tarptautinio bendravimo priemonė pasiūlyta esperanto kalba XX a. pradžioje buvo itin populiari įvairių šalių šviesuomenės sluoksniuose. Dėl šios aplinkybės A. Poška nuo jaunumės užmezgė labai daug svarbių ryšių, kurie nepaprastai praverė vėlesnėse kelionėse. Esperanto kalba, kaip matysime

toliau, tapo vienu iš raktų, atrakinusių daugelį taip A. Pošką masinusios Indijos durų. Ekspedicijoje „Antano Poškos keliais“ teko patirti, kad dar 2014 m. galima rasti gyvų šių esperantinių sąsajų liudininkų – Kalkutos universitete vykusiame mokslinėje konferencijoje pranešimą skaitė profesorius Probalas Dasgupta, kuris vaikystėje esperanto kalba susirašinėjo su tuo metu Lietuvoje gyvenusiu A. Poška.

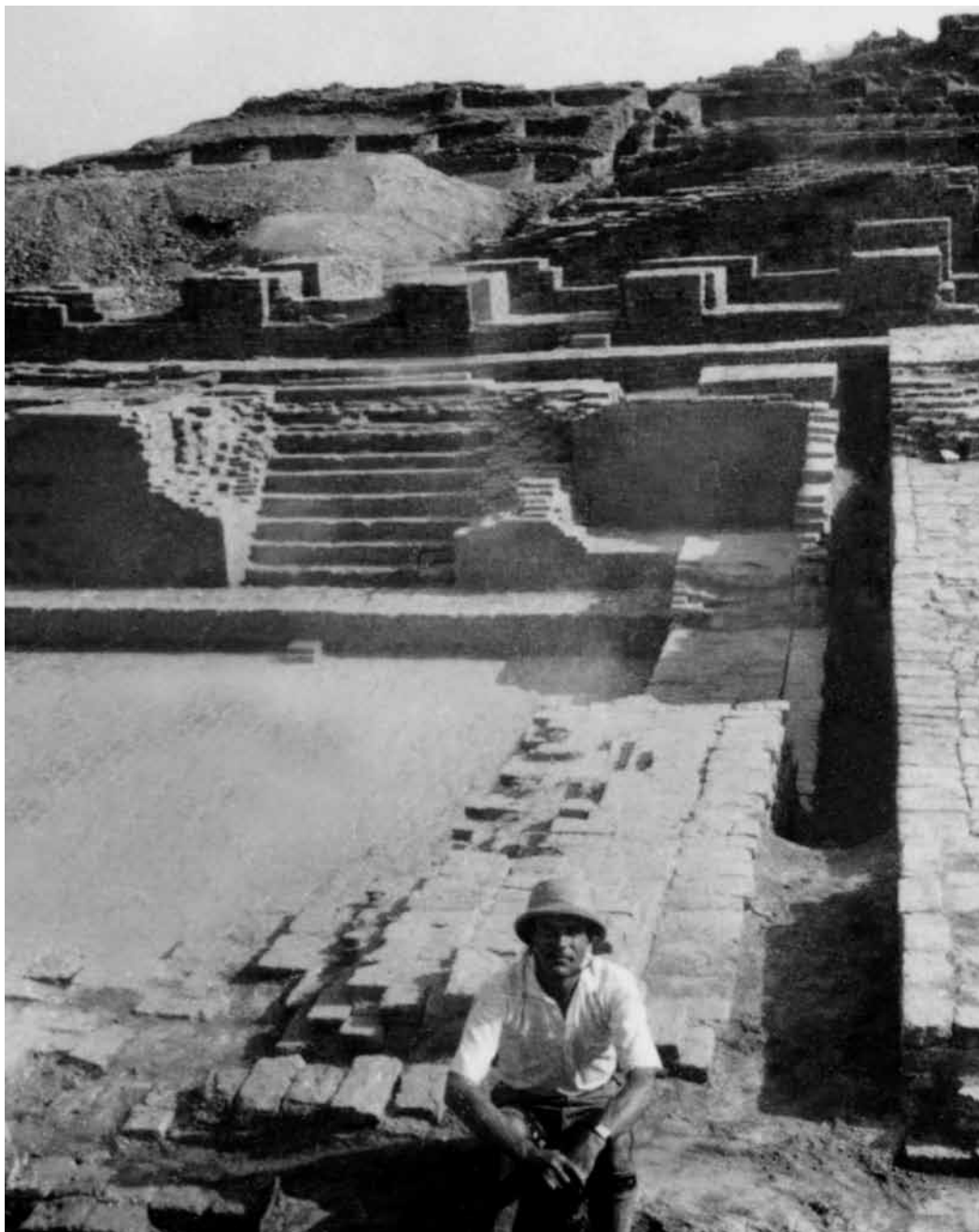
Kita A. Poškos aistra buvo motociklai. Nors į pirmąją savo kelionę po Lietuvą 1925 m. jis su draugais leidžiasi dviračiais, jau 1928 m. išsimokėtinai pirktu motociklu Kauno universiteto studentas A. Poška apkeliauja Baltijos jūrą, aplankydamas 12 valstybių. Dar gimnazijoje pradėjęs rašyti į periodinius leidinius, jaunasis keliautojas publikuoja savo kelionių įspūdžius lietuviškoje spaudoje. Motociklu A. Poška leidžiasi ir į savo „Didžiąją kelionę“ Indijos link. Ši aistra keliautojo neapleidžia visą gyvenimą – 1972 m. jis su Ilgūnų šeima motociklu apkeliauja Šiaurės Kaukazą. Reikia pastebėti, kad A. Poškos būdas lėmė tai, kad daugelyje sričių jis buvo tikras pionierius pirmąja šio žodžio prasme – vienas iš esperantininkų judėjimo Lietuvoje pradininkų, vienas pirmųjų, išpopuliarinusių motociklus mūsų šalyje. Ir neabejotinai – pirmasis lietuvių tyrinėtojas Indijoje.

Po garbės daktaro vardo suteikimo Antanui Poškai ceremonijos Kalkutos universitete. Iš kairės: Lietuvos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Indijoje Laimonas Talat-Kelpša, Lietuvos bičiulis Arvindas Sukhanis, Antano Poškos dukra prof. Laimutė Kisielienė, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo viceministras Rimantas Vaiškus. Nuotrauka iš Antano Poškos šeimos archyvo

Mohendžo Daro, vieno didžiausių senovės miestų Indo slėnyje, atkasimas

Nuotrauka iš Antano Poškos šeimos archyvo

Kelyje į Indiją

Po kelionės aplink Baltijos jūrą A. Poška susidomi lietuvių tautos istorija ir jos kilmės problemomis. XX a. pradžioje lietuviai aktyviai ieškojo atspirties taškų savajam tautiniam identitetui, vyko aktyvus tautinės savimonės formavimosi procesas. Vienas iš to meto tautinę savimonę formavusių faktorių buvo XIX a.

kalbininkų atrasta indoeuropiečių kalbų giminytė ir šių atradimų šviesoje atsiskleidę pakankamai ryškūs lietuvių ir senosios Indijos kultūros kalbiniai bei kultūriniai tapatumai. Apie tai gana dažnai užsiminta ano meto kultūrinėje ir mokslinėje Lietuvos spaudoje. Kelionės aplink Baltijos jūrą sėkmės įkvėptas A. Poška nusprendžia motociklu vykti į Indiją ir ten patyrinti jį dominusias Lietuvos ir Indijos sąsajas. Dabar

A. Poška gana dažnai pristatomas kaip keliautojas po egzotiškus kraštus ir žurnalistinių reportažų autorius. Tačiau pagrindinis jo kelionės motyvas buvo studijos, moksliniai tyrimai. Tikrąsias kelionės priežastis A. Poška vaizdžiai atskleidžia prisiminimų knygos „Nuo Baltijos iki Bengalijos“ II tome, aprašydamas savo ir bendrakeleivio Mato Šalčiaus ginčą. 1929 m. lapkričio 20 d., pradėję kelionę iš Kauno ir pervaziavę visą Europą, jiedu laivu iš Graikijos pasiekė Egipto krantus, šiek tiek užtruko tvarkydami pasienio formalumus negalėdami išlipti iš laivo, nes Europoje negavo Egipto vizos. M. Šalčius pradėjo įkalbinėti A. Pošką pakeisti kelionės maršrutą ir keliauti į Afriką:

„Staiga Matas, gulėdamas ant Graikijos figū dėžių, pasiūlė nelauktą dalyką:

– Antanai, meskim mes tą Indiją, važiuojam į Afriką! Oi Afrika, paslapčių kraštas, kiek joje

Mumbajaus universiteto biblioteka.
Antano Poškos nuotrauka

turto, pietuose deimantų laukai, galime milijonieriais tapti! – giedojo įkvėpimo pagautas Matas.

– Na, tai jau ir nukalbėjo! Juk mes ne trunkytis išvažiuome, bet studijuoti... – Ir aš nutilau, pamatęs, kad Matas jau knarkia.“¹

Kadangi paminime M. Šalčiaus dalyvavimą pirmajame „didžiosios kelionės“ etape, negalime apeiti ir pakankamai nemalonaus keliautojų išsiskyrimo momento, tuo labiau kad tikrosios įvykio aplinkybės neretai nutylimos, dažnai apsiribojant aptakia fraze „Irane keliautojų keliai išsiskyrė“. Iš Egipto A. Poška su bendrakeleiviu, patirdami įvairiausių nuotykių, keliavo per Palestiną, Siriją, Iraką, kol pasiekė Iraną. Pakeičiantį į Teheraną A. Poška sunkiai susirgo vidurių šiltine, jo gyvybei buvo iškilęs rimtas pavojus. A. Poška pasirūpino vietos esperantininkai. Kaip iš tikrųjų įvyko „išsiskyrimas“, spręskime iš paties A. Poškos žodžių:

„Policija pranešė, kad mano draugas kažkur Teherane dirba – rašo laikraščiams apie Iraną, bet manęs aplankyti nesiteikia. O motociklą jis pasiėmęs neva su mano raštišku leidimu remontuoti ir dar į garažą negrąžino. Kasdien mane lankydavo esperantininkai. Tačiau mano vizos laikas pasibaigė ir turėjau gauti naują leidimą. O Matas, pasirodo, atsiėmė motociklą, jį kažkam pardavė ir išvyko toliau vienas, man apie tai nieko nepasakęs, neatsisveikinęs, nė karto neaplanęs.“²

Irane parduotą motociklą Belgijos motociklų gamintojai, norėdami pareklamuoti savąją produkciją, buvo davę A. Poškai. Pažymėtina, kad visą kelionę suplanavo A. Poška. Jis, bendraudamas su įvairių šalių esperantininkais, pasirūpino ir sustojimo vietomis, ir nakvynėmis, kur dažnai skaitydavo viešas paskaitas, už kurias keliautojai gaudavo lėšų tolimesnei kelionei. M. Šalčius nevairavo motociklo ir į kelionę įsiprašė kaip ke-

¹ Poška, Antanas. Nuo Baltijos iki Bengalijos. II, 17. – Klaipėda: Vilko takas, 2003.

² Poška, Antanas. Nuo Baltijos iki Bengalijos. V, 78–79. – Klaipėda: Vilko takas, 2008.

Antanas Poška
Bulgarijoje.
1936 m.

Nuotrauka iš Antano
Poškos šeimos
archyvo

leivis. Po išsiskyrimo M. Šalčius toliau keliavo vienas ir visą kelionę nuo Kauno aprašė prisiminimų knygoje „Svečiuose pas 40 tautų“, kuriose nė karto nepaminėjo A. Poškos – tikrojo šio žygio įkvėpėjo ir organizatoriaus.

Atsigavęs po sunkios ligos, A. Poška pervažiuoja Iraną ir Bušyro uoste sėda į laivą, kuriuo per Kuveitą išplaukia į Indiją. 1931 m. kovo 23 d. jis išlipa Bombėjaus (dabar Mumbajus) uoste – prasideda intensyvių studijų ir Indijos tyrinėjimų etapas.

Bombėjaus universiteto studentas

Visą A. Poškos veiklos Indijoje laikotarpį galima suskirstyti į du periodus: 1931–1933 metus, kai jis studijuoja antropologiją Bombėjaus (dabar Mumbajaus universitetas) universitete, ir 1934–1936 metus, kai dirba mokslinį darbą Indijos muziejaus Antropologijos laboratorijoje Kalkutoje (dabar Kolkata).

Įsikurti Bombėje A. Poškai vėl padeda vietos esperantininkai – jie pasirūpina lietuvių ty-

rinėtojo apgyvendinimu ir įdarbinimu esperanto kalbos mokytoju bahajų bendruomenėje. Jau antrąją buvimo Indijoje dieną A. Poška susipažįsta su vienu garsiausių to meto Indijos lingvistų, senosios parsų religinės bendruomenės dvasininku J. J. Modi. Jis pasistengia, kad A. Poška būtų priimtas klausytoju į Bombėjaus universiteto Sociologijos fakultetą ir supažindina su garsiausiu to meto Bombėjaus antropologu profesoriumi N. A. Thooti, kuris pakviečia lietuvių keliautoją apsistoti jo užmiesčio rezidencijoje ir tampa A. Poškos studijų kuratoriumi. A. Poška, kaip jis pats juokais pastebi prisiminimuose, tampa ir „profesoriumi“ – moko Indijos kolegas lietuvių kalbos ir bando ieškoti su jais lingvistinių sąsajų.³

Lietuviui pasisekė patekti į labai palankią ano meto Indijos mokslinę aplinką. Patys indai XX a. pirmojoje pusėje aktyviai ieškojo savo nacionalinės idėjos kaip atsvaros britų imperializmui.

³ Poška, Antanas. Nuo Baltijos iki Bengalijos. VI, 14. – Klaipėda: Vilko takas, 2009.

Indijos šviesuomenės atstovus domino įvairios galimos lingvistinės ir kultūrinės sąsajos su tolimais Europos kraštais, todėl lietuvių keliautojo ir tyrinėtojo atsiradimas kėlė gyvą susidomėjimą. Daktaras J. J. Modi palaikė mokslinius ryšius su lietuvių kalbininku Kazimieru Jauniumi, susirašinėjo su dr. Jonu Basanavičiumi, 1895 m. trumpai lankėsi Lietuvoje. Apie Lietuvą ir galimas sąsajas A. Poška kalbėjosi ir per susitikimus su Mahatma Gandžiu bei Rabidranathu Tagore.

A. Poška užmezgė šiltus žmogiškus santykius tiek su mokslo ir kultūros atstovais, tiek su paprastais žmonėmis. Pats A. Poška labai lengvai užmezgdavo ryšius ir bendraudavo su įvairių vi-

suomenės sluoksnių atstovais, dažnai nepaisydamas nerašyto to meto „baltojo žmogaus elgsenos kodekso“, todėl neretai sulaukdavo priekaištų iš įvairių britų administracijos pareigūnų. Betarpiškas bendravimas ir neabejotini gabumai kalboms padėjo lietuviui dar studijuojant apkeliauti daugelį su Indijos senove ir kultūra susijusių vietovių. Besilankydamas Mohendžo Dare, kur tuo metu buvo atrastos Indo slėnio civilizacijos liekanos, A. Poška susipažįsta su Kalkutos antropologu daktaru B. S. Guha, kuris vėliau pakviečia dirbti jo vadovaujamoje Indijos muziejaus Antropologijos laboratorijoje Kalkutoje.

Saločių Antano Poškos vidurinės mokyklos mokytojo Boleslovo Tuskėno instaliacija „Kalionė“. Iš kairės stovi: broliai Petras ir Jonas Mikeliniskai, keliautojo giminaitis Augustas Kubilius, dukra prof. Laimutė Kisielienė ir giminaitė Aleksandra Vanagienė. 2003 m.

Vertimai iš sanskrito ir draugystė su S. K. Chatterji

A. Poškai studijuojant Bombėjuje įvyksta dar du labai svarbūs įvykiai, nulėmę tolesnę mokslinę veiklą – 1931 m. A. Poška apsilanko Benareso (dabar Varanasis) universitete, o studijų pabaigoje jis pakviečiamas dalyvauti M. A. Steino vadovaujamoje tarptautinėje mokslinėje ekspedicijoje į Takla Makano dykumą.

Benarese A. Poška praleidžia 42 dienas. Per šį laiką jis aktyviai studijuoja klasikinę senosios Indijos kultūros kalbą – sanskritą. Padedamas geriausių šios srities specialistų jis pradeda versti į lietuvių kalbą „Rigvedos“, seniausio indoarijų žodinės kultūros paminklo, himnus ir „Bhagavadgytą“ – vieną svarbiausių tradicinės hindų kultūros tekstų. Versdamas pastarąjį kūrinį A. Poška pradeda susirašinėti su vienu garsiausių XX a. Indijos lingvistų S. K. Chatterji. Užsiėmęs bendradarbiavimas, draugiški santykiai tęsėsi ir vėliau – 1964 m. S. K. Chatterji aplanko A. Pošką Lietuvoje. Tautietis padeda indų lingvistui parengti baltų–indoarijų lingvistinėms ir kultūrinėms sąsajoms skirtą 1968 m. pasirodžiusią monografiją „Baltai ir arijai“ (*The Balts and the Aryans*), apie ką S. K. Chatterji pamini knygos įžangoje.

Darbą su sanskrito tekstų vertimais A. Poška visuomet laikė svarbiausiu savo gyvenimo darbu. Tik gaila, kad „Bhagavadgytos“ vertimo rankraštis buvo konfiskuotas Turkijos muitinės pareigūnų pakeliui į Lietuvą. „Rigvedos“ himnų vertimai taip pat buvo dingę, kai A. Pošką pokaryje ištrėmė. Vėliau vertimų autorius juos atkūrė iš atminties – šių vertimų rankraštis saugomas Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Dalyvavimas M. A. Steino ekspedicijoje

1933 m. garsus Indijos ir Centrinės Azijos vengrų kilmės britų tyrinėtojas M. A. Steinas pakviečia A. Pošką dalyvauti ekspedicijoje į da-

Teksto autorius prie savo fotografijų parodos „Antano Poškos pėdsakais“ atidaryme. V. Vidūnas 2004 m. liepą–rugpjūtį dalyvavo ekspedicijoje „Baltistanas 2004“, per kurią aplankė vietas, kuriomis keliavo mūsų kraštiečiai

Drobulė, kurioje jamžintas Indijos tautinio išsivadavimo judėjimo lyderis Mahatma Gandhi. Jis šią drobulę 1931 m. įteikė Antanui Poškai

bartinės Kinijos teritorijoje esančią Takla Makano dykumą. M. A. Steinas buvo viena ryškiausių to meto indologijos žvaigždžių, todėl A. Poškos dalyvavimas šioje ekspedicijoje savaime labai svarbus Lietuvos mokslo istorijos faktas. Ekspedicijoje A. Poška atliko antropometrinius matavimus, tuo metu plačiai taikomus antropologiniuose tyrinėjimuose. Kelionėje į ty-

rinėjimų regioną A. Poška pirmą kartą keliauja per Himalajus, o grįždamas atgal su dviem vietiniais palydovais atšiaurųjį Karakorumo kalnyną įveikia be jokios specialios įrangos. Šioje kelionėje jis pirmą kartą aplanko Baltistaną, kuriame sužavi vietiniai archajiniai papročiai ir pastatų ornamentika, savo raštais primenanti lietuvių liaudies ornamentus. Nusprendęs, kad čia galima aptikti baltų ir Himalajuose gyvenančių tautų genetines sąsajas paliudijančių duomenų, A. Poška nusprendžia organizuoti savarankišką mokslinę ekspediciją į Baltistaną.

Mokslinis darbas Kalkutoje ir naujos ekspedicijos

1933 m. A. Poška sėkmingai apgina magistro darbą „Arijai, jų kilmė ir migracijos“, persikelia į Kalkutą, kur tampa B. S. Guhos vadovaujamos Antropologijos laboratorijos moksliniu bendradarbiu.

Dirbdamas Kalkutoje A. Poška daug laiko praleidžia ekspedicijose. 1934 m. jis surengia ekspediciją į Baltistaną, kur tyrinėja šio bei aplinkinių kraštų gyventojų fizinius duomenis, fiksuoja jų kultūros ir kalbos ypatybes. Savo tyrimus A. Poška apibendrina daktaro disertacijoje „Fiziniai šina kalbomis kalbančių žmonių tapatumai Šiaurės Vakarų Himalajuose“ (vadovas B. S. Guha). Pasak A. Poškos, 1935 m. disertacija pabaigta ir išsiųsta į Londoną. Deja, jos nepavyko surasti, galime tik viltis, kad šis atradimas dar mūsų laukia ateityje.

Išsiuntęs disertaciją, A. Poška, jau turėdamas nemenką antropologo patirtį, vyksta į Australijos mokslininko M. E. Smitho vadovaujamą mokslinę ekspediciją po Asamą, Birmą, Andamanų ir Nikobarų salas – čia jis vėl atlieka antropometrinius tyrimus, renka įvairių etnokultūrinę medžiagą. Keliaudamas atgal A. Poška dar aplanko ir patyrinėja Šri Lankos salą, dar kartą pervažiuoja visą Indiją, atsiveikindamas su kolegomis ir Indijoje surastais bičiuliais.

1936 m. A. Poška per Afganistaną, Iraną, Turkiją ir Bulgariją išvyksta į Lietuvą.

Dramatiška kelionė namo

Palyginti nesunkiai pervaziavęs Afganistaną ir dar kartą patyrinėjęs Irano kultūrą, A. Poška pasiekė Turkiją, kur jo laukė sunkūs išbandymai ir skaudūs praradimai. Erzurumo viešbutyje jis parašo straipsnį „Kurdų viltys“ (*Aspirations of Kurds*) ir bando išsiųsti į Londoną. Turkų valdžia, visuomet itin jautriai reagavusi, kai kalba pakrypdavo apie kurdų mažumą, palaiko A. Pošką britų šnipu ir suima. Atėmę visus daiktus, Turkijos pareigūnai surakina keliautoją grandinėmis ir varo pėsčią 318 kilometrų paskui raitą žandarą iki Bulgarijos sienos. 1936 m. birželį turkai perduoda A. Pošką bulgarų pasienio pareigūnams. Tačiau Turkijoje lieka visa su tyrinėtoju keliavusi medžiaga ir „Bhagavadgytos“ vertimo rankraštis. Šie praradimai niekada nebuvo kompensuoti.

Bulgarijoje A. Poška praleidžia dar pusę metų tyrinėdamas dr. J. Basanavičiaus veiklos pėdsakus. 1936 m. gruodį, prieš pat šv. Kalėdas, A. Poška pasiekia Lietuvą baigdamas savo „didžiąją kelionę“.

Nepadėtas taškas

Tautiečio mokslinis palikimas dar nėra iki galo įvertintas, liko nemažai neatsakytų klausimų. Reikėtų pabandyti paieškoti į Londoną išsiųstos disertacijos pėdsakų. Ekspedicijos dalyviams dabartinio Mumbajaus universitete nepavyko atrasti ir minėtojo magistro darbo. Nežinia, ar kreipimasis į Turkijos pareigūnus dėl dingusių A. Poškos daiktų turėtų kokių nors perspektyvų, bet būtų tikrai svarbu pabandyti atgauti „Bhagavadgytos“ vertimo rankraštį, jei jis nebuvo sunaikintas. Savo valandos laukia ir „Rigvedos“ himnų vertimai. Belineka tikėtis, kad „didžioji kelionė“ dar turės tęsinį, o Kalkutos universiteto daktaras A. Poška nustebins nukreipdamas, kaip jam įprasta, mūsų mintis į tolimųjų kraštų erdves. ■